

De pedagogie van Luigi Giussani

De Kerk wedt op de mens: als deze haar boodschap 'zift' met zijn hart, zal hij de aanwezige God herkennen.

Michiel Peeters

Op 15 oktober 2022 is het de honderdste geboortedag van de Dienaar Gods Luigi Giussani, priester van het aartsbisdom Milaan. Bij zijn begrafenis, op 24 februari 2005, zei – toen nog net – kardinaal Ratzinger: “Don Giussani was opgegroeid in een huis dat – zoals hij zelf zei – arm was aan brood maar rijk aan muziek; en zo raakte hij vanaf het begin getroffen, ja zelfs gewond, door het verlangen naar schoonheid; hij stelde zich niet tevreden met een willekeurige schoonheid, met een banale schoonheid: hij zocht de schoonheid zelf, de oneindige schoonheid; zo vond hij Christus ... de ware schoonheid, de weg van het leven, de ware vreugde”.

Op jonge leeftijd gaat Giussani naar het seminarie. Hij voltooit zijn studies aan de theologische school van Venegono, met leermeesters als Gaetano Corti, Carlo Colombo, Carlo Figini en de latere kardinaal Giovanni Colombo. Reeds kort na zijn priesterwijding in 1945 ontdekt Giussani dat het ogenschijnlijk zo gezonde katholieke leven in Italië, met zijn volle kerken en miljoenen stemmen voor de *Democrazia Cristiana*, in een diepe crisis verkeert. Al kenden de jongeren de doctrines en dogma's, toch bleven de meesten van hen fundamenteel 'onwetend' over de Kerk en bewogen ze zich geleidelijk ervan weg. Daarom vraagt en krijgt Giussani in 1954 toestemming om les te gaan geven aan het voortgezet onderwijs. Uit zijn opvoedingswerk ontstaat een beweging die later bekend wordt als Gemeenschap en Bevrijding (*Comunione e Liberazione*, CL).

Van 1964 tot 1990 bekleedt Giussani de leerstoel Inleiding tot de Theologie aan de Katholieke Universiteit van Milaan. De organische samenvatting van zijn onderricht daar wordt tussen 1986 en 1992 gepubliceerd in de drie delen van het zogenoemde *ParCours*, in het Nederlands verschenen bij uitgeverij Betsaida: *Het religieuze zintuig* (2017), *Aan de oorsprong van de christelijke claim* (2018) en *Waarom de Kerk* (2019) (1).

Op 11 februari 1982 erkent paus Johannes Paulus II – die zou spreken over de 'co-essentialiteit' van het charismatische en het institutionele in de Kerk (2) – de 'Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding' als een vereniging van pauselijk recht en erkent daarmee Giussani's beweging als een authentieke katholieke weg voor geloofsopvoeding en apostolaat.

Zelf zei Giussani aan het eind van zijn leven: “Het wezen van het charisma van Gemeenschap en Bevrijding kan samengevat worden in de verkondiging, vol enthousiasme en verbazing, dat God mens geworden is en dat deze Mens aanwezig is in een 'teken' van eendracht, van 'communio', van gemeenschap, van eenheid van volk: enkel in de mens geworden God, enkel in Zijn aanwezigheid en dus enkel – op de een of andere manier – door de vorm van Zijn aanwezigheid heen, kan de mens mens zijn en de mensheid menselijk. Hier is de bron van de moraliteit en van de missie” (3).

In dit artikel probeer ik beknopt uiteen te zetten hoe, in de pedagogie van Giussani, het hart van de mens van vandaag kan ontvlammen voor de God die zich aanwezig gemaakt heeft.

1. “Omnis intellectus *naturaliter* desiderat divinae substantiae visionem” (4): het religieuze zintuig

“Fecisti nos ad te, Deus, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te / Gij hebt ons naar U toe gemaakt, God, en rusteloos is ons hart, totdat het rust vindt in U” (5), zei Augustinus. Giussani ervoer deze ‘kern van de christelijke antropologie’ (6) existentieel op het klein-seminarie, toen hij de dichter Giacomo Leopardi leerde kennen: “Se la felicità non esiste, che cos’è dunque la vita?” (7). Later zou hij in *Het religieuze zintuig* stellen: “Alleen de hypothese van God, alleen de bevestiging van het mysterie als een bestaande realiteit die ons begripsvermogen te boven gaat, beantwoordt aan de oorspronkelijke structuur van de mens. Als de natuur van de mens ontembaar op zoek is naar een antwoord; als deze onweerstaanbare en onuitputtelijke vraag dus zijn structuur uitmaakt, dan onderdrukt men de vraag als men niet aanneemt dat er een antwoord bestaat. En dat antwoord kan niet anders dan onpeilbaar zijn. Alleen het bestaan van het mysterie doet recht aan de structuur van bedelaar die de mens is. ... De wereld zonder God zou ‘een sprookje’ zijn, ‘verteld door een idioot in een aanval van waanzin’ (8). ...

Het religieuze zintuig [treedt] in ons bewustzijn te voorschijn ... als vraag naar een totaliteit die constitutief is voor onze rede, dat wil zeggen voor het kenvermogen van de mens, voor zijn vermogen om steeds dieper in de werkelijkheid binnen te dringen en haar te omhelzen. ... Zoals het oog, zodra het zich opent, vormen en kleuren ontdekt, zo bevestigt de rede, zodra zij in werking treedt, iets ‘uiteindelijk’, een ultieme werkelijkheid waaruit alles bestaat; een ultieme bestemming, zin van alles” (9).

2. “Ex appetitu naturae surgit timor mortis...” (10): van nature beschrijft het religieuze zintuig een parabool

Weliswaar is “de natuur van de rede ... van dien aard dat ze, zodra ze zich in beweging zet, een intuïtie krijgt van het mysterie ...; maar existentieel kan ze zichzelf niet recht houden, kan ze niet in haar oorspronkelijk elan blijven, stuurt ze haar parabool meteen omlaag. Ze degradeert [dan] haar object [tot] iets wat ze [zelf] kan begrijpen” (11), wat ze kan bevatten. “Al heeft de mens van nature een intuïtie van iets dat hem te boven gaat, existentieel kan hij deze intuïtie niet vasthouden en valt hij [neer]. De intuïtie is als een impuls die terugvalt. Als door een droevige en boosaardige zwaartekracht. ... De werkelijkheid is een teken en wekt het religieuze zintuig. Maar ze is een suggestie die verkeerd geïnterpreteerd wordt; existentieel wordt de mens ertoe gedreven haar verkeerd te interpreteren: verkeerd, dat wil zeggen voorbarig, ongeduldig. Zo ontardt de intuïtie van de relatie met het mysterie in arrogantie. Daarom zegt sint Thomas van Aquino aan het begin van zijn *Summa Theologiae*: ‘De waarheid die de rede over God kan bereiken, is de facto slechts voor enkelen gereserveerd, en pas na lange tijd en niet zonder vermenging met talrijke dwalingen.

Anderzijds is heel de verlossing van het mens-zijn van de kennis van deze waarheid afhankelijk, aangezien deze verlossing in God is. Om deze verlossing universeler en zekerder te maken was het daarom noodzakelijk de goddelijke waarheid aan de mensen te leren door middel van een goddelijke openbaring' (12)" (13).

3. "...ex appetitu gratiae surgit audacia" (14): Christus is de ontmoeting die het religieuze zintuig organisch kan maken (15)

Om uit te leggen wat er met Christus in de wereldgeschiedenis – en in de persoonlijke geschiedenis van ieder aan wie Hij verkondigd wordt – gebeurd is en gebeurt, gebruikt Giussani een treffend beeld: "Laten we ons de wereld voorstellen als een immense vlakte, waarop talloze groepen mensen, onder leiding van hun ingenieurs en architecten, zich met uiteenlopende projecten inspannen om bruggen met duizenden bogen te bouwen die de aarde en de hemel, hun kortstondige verblijfplaats en de 'ster' van hun bestemming, moeten verbinden. De vlakte is bezaaid met een ontelbaar aantal bouwputten waarin koortsachtig gewerkt wordt. Op een bepaald moment komt er een man die met één blik heel dat intense constructiewerk omvat en dan uitroept: 'Leg het werk stil!' Een voor een, te beginnen met degenen die het dichtst bij hem staan, legt iedereen zijn werk neer en kijkt hem aan. Dan zegt hij: 'Jullie zijn groot en edel, jullie poging is subliem, maar droevig, want jullie zullen onmogelijk de weg kunnen bouwen die jullie aarde met het ultieme mysterie verbindt. Laat je projecten varen, leg je gereedschap neer: de bestemming heeft medelijden met jullie gehad. Volg mij, ik zal de brug bouwen; want ik ben jullie bestemming'" (16). Jezus van Nazaret – een mens, geboren op een bepaalde plek, op een bepaalde dag, in een bepaald gezin – pretendeert, als enige, "de bestemming van de wereld te zijn, het Mysterie dat de geschiedenis is binnengetrepen om er deel van uit te maken" (17).

In degenen die Hem volgen, maakt Hij het religieuze zintuig wakker, voedt Hij het op, en 'redt' Hij het, dat wil zeggen, maakt Hij de enige relatie die de mens ten diepste kan vervullen, stabiel.

"Christus maakt duidelijk dat er in de mens een werkelijkheid is die niet afleidbaar is uit zijn fenomenologische oorsprong, een werkelijkheid die rechtstreekse en exclusieve relatie is met God. Dit is de mysterieuze persoonlijke relatie die ook het kleinste menselijke wezen betreft: 'Hoedt u ervoor een van deze kleinen te minachten, want ik zeg u: zij hebben engelen in de hemel en deze aanschouwen voortdurend het aangezicht van mijn Vader die in de hemel is' (18). Het is de inhoud van deze relatie die 'een schat [is,] verborgen in een akker. Toen iemand hem vond, verborg hij hem weer, en in zijn blijdschap ging hij alles te gelde maken wat hij bezat en kocht die akker'; of 'een parel van grote waarde', zodat, die hem vond, 'alles [ging] verkopen wat hij bezat en [haar] kocht' (19). Het is deze relatie die het onherleidbare subject is van een niet-deduceerbare kennis. 'Niemand kent de Zoon tenzij de Vader, en niemand kent de Vader tenzij de Zoon en hij aan wie de Zoon het wil openbaren' (20); of, elders: 'Zalig zijt gij, Simon, zoon van Jona, want niet vlees en bloed hebben u dit geopenbaard, maar mijn Vader die in de hemel is' (21). De liefde, hoogste uitdrukking van het zelf-bewustzijn en het zelfbezit van de mens, dat wil zeggen van de vrijheid, is ook de passende uitdrukking van een dergelijke relatie: "Meester, wat is het voornaamste gebod in

de Wet?” Jezus antwoordde hem: “Ge zult de Heer uw God beminnen met geheel uw hart, geheel uw ziel en geheel uw verstand. Dit is het voornaamste en eerste gebod. Het tweede, daarmee gelijkwaardig: Ge zult uw naaste beminnen als uzelf” (22). ... Deze onherleidbare relatie heeft een waarde die buiten het bereik en de greep van welke invloed dan ook valt. De ‘zaligsprekingen’ zijn een loflied op dergelijke vrijheid en waardigheid (23). Maar dit loflied vindt zijn bevestiging en zijn betoverende vervulling in die totale overgave aan God die Christus met een onvergelykelijke zachtheid en kracht in Mat 6,25-34 alsook bij de uitzending van zijn leerlingen vraagt: ‘Weest niet bevreesd voor hen die wel het lichaam kunnen doden, maar niet de ziel Verkoopt men niet twee mussen voor een stuiver? En toch zal buiten de wil van uw Vader niet één mus op de grond vallen. Bij u echter is zelfs ieder haar van uw hoofd geteld. Weest dus niet bevreesd; gij zijt toch méér waard dan een zwerm mussen. Ieder die mij bij de mensen belijdt, hem zal ook ik als de mijne erkennen bij mijn Vader die in de hemel is. Maar ieder die mij zal verloochenen tegenover de mensen, hem zal ik ook verloochenen tegenover mijn Vader die in de hemel is’ (24). ... Erkend en beleefd ..., heet deze unieke relatie *religiositeit*. ... Tijdens zijn aardse leven is Jezus als het ware geconcentreerd op dit probleem, want als men dat probleem niet definieert en het hoofd biedt, heeft de mens geen enkele mogelijkheid om gered te worden, dat wil zeggen zichzelf te ‘bewaren’: hij zal slaaf zijn van reacties die hem overrompelen en hem tegenover zichzelf en anderen gewelddadig doen zijn, of hij zal slaaf zijn van verschillende opeenvolgende tirannen. Dat betekent dat de individuele mens zonder die relatie geen eigen, onverwoestbaar, eeuwigdurend gelaat kan hebben; dus geen *persoon* kan zijn, en dus geen unieke rol kan spelen in de weg van de wereld, geen hoofdrolspeler kan zijn in [Gods] plan” (25).

4. “En het woont onder ons” (26). de Verrezen Christus blijft in de geschiedenis aanwezig in een welbepaald menselijk gezelschap

Jezus werd gedood. Toch beweerden zijn volgelingen al kort na zijn executie “dat Hij leeft” (27). Het mens geworden Woord heeft de zijnen en de wereld niet ontredderd achtergelaten. Christus is verrezen om onder ons aanwezig te blijven “in een ‘teken’ van eendracht, van ‘communio’, van gemeenschap, van eenheid van volk” (28), de Kerk.

Giussani benadrukt dat de Kerk het ‘Lichaam van Christus’ is in zo letterlijk mogelijke zin. “Zelfs toen Jezus [nog] volop bezig was met zijn aardse activiteit, nam zijn gebeurtenis een vorm aan die niet louter samenviel met de fysieke gestalte van zijn persoon, maar ook met [die van hen] die in Hem geloofden, zozeer dat Hij hen uitzond om zijn woorden, zijn boodschap te brengen, zijn buitengewone daden te herhalen, kortom het heil te brengen dat [Hijzelf] was. ... Dit [is] de methode om Jezus Christus ook nu te bereiken, om [ook nu] na te kunnen gaan of zijn grote claim reëel is, of Hij God is of niet, of de christelijke boodschap waar is of niet. Deze methode is het aanlopen tegen een werkelijkheid [die bestaat] uit degenen die in Hem geloven. Want Christus blijft zichtbaar aanwezig in de geschiedenis, juist als gestalte, als ontmoetbare vorm, in de eenheid van de gelovigen. Historisch gesproken heet deze werkelijkheid ‘Kerk’, sociologisch gesproken ‘volk van God’, ontologisch gesproken, dat wil zeggen in de diepste betekenis van het woord, ‘mysterieus Lichaam van Christus’. De energie waarmee Christus bestemd is heel de geschiedenis en heel de wereld te

bezitten – alles is Hem door de Vader in handen gegeven – de energie waarmee Hij bestemd is de Heer van de wereld en van de geschiedenis te zijn, is een energie waardoor Hij, in een ontologische en door ons niet rechtstreeks ervaarbare zin, de personen die de Vader Hem toevertrouwt, de persoon aan wie de Geest het geloof in Hem schenkt, op Zichzelf doet lijken. Deze energie grijpt de gelovige zodanig aan dat hij geassimileerd wordt tot deel van het mysterie van Zijn eigen persoon. Sint-Paulus heeft dit intuïtief begrepen toen hij, van zijn paard gevallen, een stem hoorde die tot hem zei: ‘Saul, Saul, waarom vervolg je *Mij*?’ (29). En hij had Christus niet gekend! Hij vervolgde mensen die in Hem geloofden! Paulus zou vorm en duidelijkheid aan deze intuïtie geven toen hij later zei dat onze eenheid met Christus ons tot leden van één lichaam maakt: ‘Allen tezamen vormen wij één lichaam’ (30. En op een zo realistische wijze dat wij elkaars ledematen worden (31)”) (32).

“Het woord ‘Kerk’ duidt een historisch verschijnsel aan waarvan de enige betekenis is ... de mens [in staat te stellen] zekerheid te bereiken over Jezus Christus, kortom het antwoord te zijn op deze vraag: ‘Hoe kan ik, die gekomen ben de dag nadat Christus weggegaan is, te weten komen of het werkelijk gaat om iets dat voor mij van het hoogste belang is, en hoe kan ik dat met redelijke zekerheid weten?’” (33).

5. Giussani’s ‘methode’: leren leren van de ervaring

Het meest oorspronkelijke van Giussani is waarschijnlijk de *methode* die hij zijn jongeren leert. “Het eerste wat don Giussani doet als hij [in 1954] aan het Milanese Berchet-lyceum gaat lesgeven, is zijn leerlingen de methode in handen geven om te kunnen beginnen met oordelen: ‘Ik ben hier niet om ervoor te zorgen dat jullie de ideeën die ik jullie geef, overnemen, maar om jullie een ware methode te leren om de dingen die ik jullie ga zeggen, te kunnen beoordelen’” (34).

Om iets te leren heb je een geschikte *methode* nodig. De methode om zekerheid te verkrijgen over Christus en zijn claim is in de grond dezelfde als de methode die je gebruikt om zekerheid te krijgen over je eigen moeder en haar betekenis voor je leven: om een dergelijke zogenaamde ‘morele zekerheid’ (35) te bereiken, moet je kunnen *leren van je ervaring*. Al in 1963 verduidelijkt Giussani wat hij daaronder verstaat in een kort artikel (36) dat het *nihil obstat* en *imprimatur* krijgt van het aartsbisdom Milaan. Hij werkt het uit in *Het religieuze zintuig*: “Ik [wil] onderstrepen dat het woord ‘ervaren’ niet louter ‘beleven’ betekent. De ervaren mens is niet degene die ‘belevenissen’ – feiten en gewaarwordingen – heeft opgestapeld Zeker: [ervaren betekent] dat men iets ‘beleeft’, maar ... vooral [dat men] wat men beleeft, [beoordeelt]. ‘Wat ervaring kenmerkt is iets *begrijpen*, er de *betekenis* van ontdekken. Ervaring impliceert dus intelligentie van de betekenis van de dingen’. Een oordeel kan enkel op basis van een criterium worden uitgesproken. [Dit geldt] ook voor de religieuze ervaring” (37).

Dit *oordeelscriterium* wordt gevormd door wat Giussani’s leermeester Newman in zijn beroemde ‘toast’ (38) het ‘geweten’ noemt en Giussani zelf de ‘elementaire ervaring’ of het ‘hart’: “Alle ervaringen van mijn mens-zijn en mijn persoonlijkheid gaan door de zeef van een ‘elementaire ervaring’, die aan alles voorafgaat en die het innerlijke gelaat vormt waarmee ik alle dingen het hoofd bied. Iedere mens heeft het recht en de plicht de

mogelijkheid en de gewoonte te leren alles wat zich in zijn leven aandient, te vergelijken met zijn 'elementaire ervaring'. Waarin bestaat ... deze oorspronkelijke, elementaire ervaring? Het gaat om een geheel van behoeften en evidenties waarmee de mens de confrontatie aangaat met alles wat bestaat. De natuur 'werpt' de mens in een alomvattende confrontatie met zichzelf, met de anderen, met de dingen, en schenkt hem daartoe – als meetinstrument voor deze alomvattende confrontatie – een geheel van oorspronkelijke evidenties en behoeften, zo oorspronkelijk dat alles wat hij zegt of doet ervan afhangt. Men zou aan deze oorspronkelijke evidenties en behoeften vele namen, verschillende uitdrukkingen kunnen geven: behoefte aan geluk, behoefte aan waarheid, behoefte aan gerechtigheid, enz." (39). "Om tot een oordeel te komen [moet onze reflectie] 'gezift' ... worden door de inhoud van de reflectie zelf te vergelijken met het oorspronkelijke criterium waarmee ieder van ons is begiftigd" (40).

Het is van doorslaggevend belang dat opvoeding, zeker christelijke opvoeding, deze methode allereerst vertrouwt en vervolgens leert gebruiken. Dit is wat Jezus deed en wat de Kerk doet. "Voortzettend wat Jezus tijdens zijn aardse bestaan deed, richt de Kerk zich tot ons menszijn zoals het is. Toch wil haar moederlijk onthalen van het menselijke, net als de blik en het gebaar van de Verlosser, in de mens de oorspronkelijkste bewegingen van zijn hart tevoorschijn roepen. Net als Jezus richt de Kerk zich tot dat vermogen van de mens dat we, [sprekend] over de wezenlijke componenten van het religieuze zintuig, elementaire ervaring genoemd hebben, dat wil zeggen dat complex aan oorspronkelijke evidenties en behoeften waarmee de mens de werkelijkheid tegemoet treedt Het voorstel van de Kerk wil het drama binnengaan van de universele vergelijking waarin de mens geworpen wordt wanneer hij welk element van de werkelijkheid dan ook vergelijkt met die elementaire ervaring die zijn hart uitmaakt. De uitdaging van de Kerk kunnen we zó samenvatten: zij wedt op de mens, ervan uitgaand dat de

boodschap waarvan zij het instrument is, indien gezift door de elementaire ervaring, de wonderbaarlijke aanwezigheid zal onthullen. [Haar] boodschap zal een antwoord op de behoeften van het hart van de mens blijken te bevatten, dat onvoorzienbaar is en onvergelijkelijk groter en waardier dan het resultaat van welke andere hypothese dan ook.

Door binnen te gaan in dit drama van de mens die alles vergelijkt met zijn oorspronkelijke ervaring, preciseert de Kerk dus dat zij zich richt tot de ervaring zelf van de mens, niet tot de maskers van menselijkheid die de verschillende samenlevingsvormen domineren, in de vergeefse poging het gezicht van de mens te bedekken of zijn natuur te vervangen. Daarom zal de complete mens, begiftigd met kritisch vermogen en in staat tot een globaal oordeel, degene zijn die zich 'geoeffend' heeft om alles te vergelijken met die bundel diepe behoeften die de – niet door interventies van buitenaf gecensureerde – kern vormen van zijn ware 'ik'" (41). Opvoeding is vooral deze oefening.

"Het is dus met dit hoogste kritische vermogen – dat voortdurend opnieuw verworven [en geleerd] moet worden – dat de Kerk zich wil meten, door zich uit te leveren aan de authentieke menselijke ervaring. Zij onderwerpt haar boodschap aan de werking van de oorspronkelijke criteria van ons hart. Zij vergt geen mechanisch in acht te nemen clausules, zij vertrouwt zich toe aan het oordeel van onze ervaring, meer nog, zij wekt deze voortdurend op om haar weg tot het einde te doorlopen" (42).

Waarom doet ze dit? Waarom wekt de Kerk voortdurend ons hart op, zodat we de inhoud van haar boodschap kunnen *ervaren*? Omdat, zoals Sint-Bernardus het dichtte, alleen *expertus potest credere quid sit Jesum diligere* (43). Alleen de *expertus*, degene die Jezus heeft leren *ervaren*, zal, net als Giussani zelf, “vol enthousiasme en verbazing” (44) kunnen zijn over “Zijn zoete aanwezigheid” (45) onder ons, tot aan het einde der tijden.

6. “Mijn hart is blij omdat U, Christus, leeft”

Tijdens de jaarlijkse Geestelijke Oefeningen van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding van 2017, zei de Spaanse priester Julián Carrón, die Giussani na diens dood was opgevolgd als haar president: “Hoe meer iemand uit de ingewanden van het leven zijn ware behoefte [zijn diepste verlangen] naar boven ziet komen, des te meer begrijpt hij dat het antwoord geen discours kan zijn, maar alleen een aanwezige aanwezigheid. [Alleen] iemand die zich bewust is van zijn reële [behoefte] kan goed begrijpen wat Christus in de geschiedenis introduceert. Dat is wat Giussani enthousiasmeerde, zozeer dat hij dikwijls herhaalde: ‘Mijn hart is blij omdat U, Christus, leeft’. Zoals het voor de leerlingen was na de dood van Jezus: alleen een aanwezigheid zou hebben kunnen antwoorden op de klacht, op het verdriet, op de eenzaamheid waarin ze na Zijn begrafenis terecht kwamen. Maar niet elke [willekeurige] aanwezigheid. ... Alleen Zijn aanwezigheid kon antwoord geven. Hetzelfde geldt voor ons. ... Dit is de aard van het christendom: een gebeurtenis nu” (46).

In de woorden van Giussani: “De gebeurtenis identificeert niet slechts iets wat gebeurd is en waarmee alles begonnen is, maar dat wat het heden opwekt, het heden definieert, inhoud geeft aan het heden, het heden mogelijk maakt. Wat we weten of wat we hebben wordt ervaring als wat we weten of wat we hebben iets is wat ons nu gegeven wordt; er een hand is die het ons nu aanreikt, er een gezicht is dat nu naar voren treedt, er bloed is dat nu vloeit, er een verrijzenis is die nu gebeurt. Buiten dit ‘nu’ is er niets! Ons ik kan niet bewogen, ontroerd, dat wil zeggen veranderd worden, tenzij door iets gelijktijdigs: een gebeurtenis. Christus is iets wat mij overkomt. Dus, opdat datgene wat we weten – Christus, heel het discours over Christus – ervaring wordt, is het nodig dat er iets aanwezig is dat ons provokeert en treft: het is iets aanwezig zoals het voor Andreas en Johannes iets aanwezig was. Het Christendom, Christus, is precies wat het voor Andreas en Johannes was [een bijzondere geschiedenis, die je niet kunt vervangen door een discours] toen ze achter Hem aangingen; stel je voor toen Hij zich omdraaide, hoe ze getroffen waren! En toen ze mee gingen naar zijn huis... Tot nu toe is het altijd zo, tot op dit moment!” (47).

Deze gebeurtenis, Christus’ aanwezigheid in het nu, is het enige passende antwoord op het rusteloze hart van de mens. Niet alleen aan het begin van een weg, maar ook op elk moment van het verloop ervan. In *Evangelii gaudium* zei paus Franciscus: “Wanneer wij zeggen dat deze verkondiging ‘de eerste’ is, betekent dat niet dat die aan het begin staat en men haar daarna vergeet of door een andere inhoud vervangt die haar overtreft. Het is de eerste in kwalitatieve zin, omdat het de voornaamste verkondiging is, waarnaar men steeds weer op verschillende manieren moet terugkeren ..., in alle fases en momenten. ... Men moet niet denken dat het *kerygma* in de catechese wordt opgegeven ten gunste van een vorming die verondersteld wordt meer ‘solide’ te zijn. Er is niets dat meer solide, dieper, zekerder,

consistenter en wijzer is dan deze verkondiging. Heel de christelijke vorming is allereerst een verdieping van het *kerygma* dat zich steeds meer en steeds beter incarneert Het is de verkondiging die beantwoordt aan het verlangen naar het oneindige dat er in ieder menselijk hart is” (48).

De zekerheid van Zijn aanwezigheid groeit enkel door persoonlijke *ervaring*, waarin onze vrijheid betrokken is. Alleen “krachtens de eigen ervaring”, zegt de paus in hetzelfde programmatische document, verdiept zich de overtuiging “dat het niet hetzelfde is Jezus te hebben leren kennen of Hem niet te leren kennen, dat het niet hetzelfde is met Hem te gaan of op de tast te gaan Wij weten goed dat het leven met Jezus veel voller wordt en dat het met Hem gemakkelijker is de zin van alles te vinden” (49). De Kerk nodigt ons uit om dit te ervaren, om zo de overtuiging te bereiken waar de paus over spreekt.

“Het is op de plek die het Mysterie ons gegeven heeft”, vervolgt Carrón, “onze Fraterniteit, binnen het leven van de Kerk” (50), dat we kunnen leren alles te beleven vanuit de relatie met de aanwezige Christus. “Zoals een kind naast zijn vader, zoals de leerling tegenover een echte leermeester, zoals een vriend bij een machtige vriend, zo kijkt de mens *vanuit die relatie* en handelt hij met een energie die voortdurend *door die relatie gegeven wordt*. Het is alsof het eerste voorwerp van onze aandacht deze Aanwezigheid was: niet de ‘plicht’ die we moeten doen. Het is alsof het eerste eindpunt van onze genegenheid die Aanwezigheid is: niet de werkelijkheid die we kunnen bezitten. Het is alsof de eerste bron waaruit we de noodzakelijke energie putten die Aanwezigheid is: niet onze eigen ethische kracht. De helderheid van ons morele oordeel, onze affectieve geneigdheid tot het juiste, onze wilskracht, dat alles rijpt als consequentie: want in de relatie met die Aanwezigheid wordt de totaliteit van de persoon aangetrokken, opgewekt tot het goede. De moraliteit is in de Kerk allereerst een gebeurtenis: de erkenning van die Aanwezigheid, en ‘erbij blijven’. *De gedachtenis beleven*, dat is de moraliteit van de christelijke heiligheid” (51).

“Denken we aan Johannes en Andreas tegenover [Jezus], terwijl ze naar hem keken terwijl hij sprak (want ze begrepen de diepte van zijn gedachten niet, ze begrepen niet al zijn woorden): ze hadden nog nooit zó’n ontmoeting gehad, ze hadden zich nooit een zo menselijke blik, een zo menselijke omhelzing en een zo menselijk luisteren kunnen voorstellen, zo volledig en integraal menselijk, dat het iets vreemds, iets totaal gratis, uitzonderlijks met zich meebracht, dat zij op geen enkele wijze hadden kunnen voorzien” (52).

Deze Aanwezigheid verandert het leven van wie ze aanvaardt en verandert, door hen, ook de geschiedenis. “Doordat wij ons eraan hechten, door middel van de vormen waarmee wij kijken, luisteren, voelen, de dingen aanraken, de dingen gebruiken, verandert zij [de geschiedenis]. De ‘aanwezigheid’ wordt gedefinieerd door de verandering” (53) die ze teweegbrengt. Aan de vruchten kent men de boom (54).

“Wat introduceert Christus’ aanwezigheid [dan] in het leven van iemand die haar waarneemt en eraan toegeeft? Een spanning, het verlangen naar Hem, de vraag” (55). *Vragen*, dus bidden, in de etymologische zin van het woord, – zo leert Giussani – is de “ware en fundamentele ascetische praxis En je kunt niet lang vragen zonder werkelijk te verlangen dat datgene wat je vraagt, gebeurt. ... Sint-Augustinus’ commentaar op Psalm 37 zegt: ‘Je verlangen is je gebed: als je verlangen voortduurt, duurt ook je gebed voort’. ... [En] Gregorius van Nyssa [schrijft]: ‘De ziel wordt getroffen en verwond door de wanhoop nimmer te kunnen verkrijgen wat ze verlangt, maar deze sluier van droefheid wordt van haar

afgenomen wanneer ze leert dat het ware bezit van Hem die zij liefheeft erin bestaat nimmer op te houden naar Hem te verlangen'. ... Nimmer ophouden naar Hem te verlangen: dat is de gebeurtenis van de relatie tussen de mens en Christus, bron van een verlangen dat nooit ophoudt, ... ontmoeting die [de mens] opnieuw wakker maakt, [in] zijn vermogen om altijd naar Hem te verlangen. [Wat bewerkstelligt] de providentiële ontmoeting die God ons heeft laten hebben anders dan ons naar God te laten verlangen? Voortdurend naar Hem te verlangen, in de heldere en realistische nederigheid van onze zwakheid" (56).

"Christus' vermogen om ons verlangen opnieuw op te wekken is het teken van Zijn waarheid", zegt Carrón (57). Want de verlossing betekent niet dat ons verlangen gedooft wordt. "Integendeel. Zoals Sint-Bernardus zegt: 'Niet met de stappen van je voeten, maar met je verlangens zoek je God. En het geluk Hem gevonden te hebben dooft het verlangen niet uit, maar laat het groeien. Betekent volheid van vreugde soms dat het verlangen uitgeblust wordt? Integendeel, het is de olie die het voedt, want het verlangen is een vlam'. Dan is de nostalgie naar Christus dus een goede indicator van de weg die we tot nu toe hebben afgelegd, onthult die ons tot op welke hoogte we met Zijn initiatief hebben meegewerkt" (58).

Daarom is het laatste woord van de Bijbel: "Kom, Heer Jezus" (59). Juist het feit dat de mens, in Christus' herkende en erkende, "zoete aanwezigheid" (60), (eindelijk) op het niveau van zijn verlangens kan leven, zijn diepste aspiraties de volle ruimte kan geven, laat hem een 'nieuw schepsel' (61) zijn, in deze wereld.

Want "de mensen, jong en niet jong meer, hebben uiteindelijk één ding nodig: zeker te zijn van de positiviteit van hun tijd, van hun leven, zeker te zijn van hun bestemming. 'Christus is verrezen' bevestigt de positiviteit van de werkelijkheid; het is een liefdevolle bevestiging van de werkelijkheid. Zonder de Verrijzenis van Christus is er maar één alternatief: het niets. Christus maakt zich als Verrezen in elke tijd aanwezig, door heel de geschiedenis heen. De Geest van Jezus, dus van het vleesgeworden Woord, maakt zich, voor de mens van elke dag, ervaarbaar in Zijn verlossende kracht voor heel het bestaan van het individu en van de mensengeschiedenis, in de radicale verandering die Hij teweegbrengt in wie op Hem stuit en Hem, zoals Johannes en Andreas, volgt" (62).

Michiel Peeters pr. (1976) studeerde in Leiden en Rome en is studentenpastor in Tilburg en verantwoordelijke van de kerkelijke beweging Gemeenschap en Bevrijding in Nederland.

Dit artikel verscheen in 'Internationaal Katholiek Tijdschrift Communio', jaargang 2021, n. 2, p. 147-160.

Noten

1. Voor meer biografische informatie over Giussani, zie de website <https://nl.clonline.org> of de – in het Engels vertaalde – uitgebreide levensbeschrijving door Alberto Savorana, *The Life of Luigi Giussani*, McGill-Queen's University Press: Montréal/Kingston 2017.
2. Vgl. Johannes Paulus II, *Toespraak tijdens de ontmoeting met de kerkelijke bewegingen en de nieuwe gemeenschappen*, 30 mei 1998.
3. L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld* (Betsaida: 's-Hertogenbosch 2019), p. 127-128.

4. Thomas van Aquino, *Summa contra gentiles*, I, 3, 57.
5. Augustinus, *Confessiones*, I, I, 1.
6. Vgl. H. de Lubac, *Le mystère du surnaturel*, Aubier: Parijs 1965.
7. “Als het geluk niet bestaat, wat is dan het leven?”, uit G. Leopardi’s *Brief aan [zijn Belgische vriend] A. Jacopssen*, 23 juni 1823.
8. Vgl. W. Shakespeare, *Macbeth*, vijfde bedrijf, vijfde toneel.
9. L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, Betsaida: ’s-Hertogenbosch 2017, p. 98-99.
10. Thomas van Aquino, *Super Secundam ad Corinthios*, 5, 2.
11. L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 226.
12. Thomas van Aquino, *Summa Theologiae* I, q. 1, art. 1.
13. L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 231-232. Zie ook Id., *Aan de oorsprong van de christelijke claim*, Betsaida: ’s-Hertogenbosch 2018, p. 15-47.
14. Thomas van Aquino, *Super Secundam ad Corinthios*, 5, 2.
15. Vgl. L. Giussani, *La convenienza umana della fede [Het geloof komt de mens goed uit]*, Bur: Milaan 2018, p. 47.
16. L. Giussani, *Aan de oorsprong van de christelijke claim*, op. cit., p. 53.
17. *Ibid.*, p. 67.
18. Mat 18,10.
19. Mat 13,44-46.
20. Mat 11,27.
21. Mat 16,17.
22. Mat 22,36-39.
23. Vgl. Mat 5,1-12.
24. Mat 10,28-33.
25. L. Giussani, *Aan de oorsprong van de christelijke claim*, op. cit., p. 129-131.
26. Giussani hechtte erg aan het Angelusgebed, dat hij de ‘samenvatting van het geloof’ noemde. Hij vertaalde de regel καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν uit Joh 1,14 (letterlijk: “En het heeft zijn tent onder ons opgeslagen”) gewoonlijk als: “En het woont onder ons” (in plaats van het meer gebruikelijke “En het heeft onder ons gewoond”). Want het mens geworden Woord *blijft* onder ons aanwezig “in de eenheid van zijn lichaam dat de Kerk is” (Johannes Paulus II, encycliek *Ecclesia de Eucharistia*, 17 april 2003, n. 23). Vgl. L. Giussani, *Fede è riconoscere una presenza. Appunti di una conversazione di Luigi Giussani con un gruppo di adulti [Geloof is de erkenning van een aanwezigheid. Aantekeningen van een gesprek van Luigi Giussani met een groep volwassenen]*, Milaan 1977, in: *Traces*, december 2000, p. I-XII, p. III.
27. Hand 25,19.
28. L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 128.
29. Hand 9,4.
30. 1 Kor 10,17.
31. Vgl. Ef 4,25.
32. L. Giussani, *Waarom de Kerk*, Betsaida: ’s-Hertogenbosch 2019, p. 37-38.
33. *Ibid.*, p. 20.

34. J. Carrón, *Opvoeding is zelf-communicatie*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2021, p. 39.
35. Zie *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 41-47.
36. Opgenomen als het derde hoofdstuk ('Structuur van de ervaring') in: L. Giussani, *Het risico van de opvoeding*, Stichting Levende Mens: Leiden 2011, p. 68-74.
37. L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 23.
38. "Als ik het dan in een toast over religie moet hebben [...], dan zal ik graag een dronk uitbrengen op de paus, zo u wilt; maar éérst zal ik drinken op het geweten, en pas daarna op de paus" (J.H. Newman, 'A Letter Addressed to the Duke of Norfolk on Occasion of Mr. Gladstone's Recent Expostulation' (1874), opgenomen in: *Certain difficulties felt by Anglicans in Catholic teaching*, vol. II, Longmans, Green & Co.: Londen 1900, p. 175, p. 261).
39. L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 24-25.
40. *Ibid.*, p. 27.
41. L. Giussani, *Waarom de Kerk*, op. cit., p. 296-297.
42. *Ibid.*, p. 297-298.
43. "Alleen wie het ervaren heeft, weet wat het betekent Jezus te beminnen" (dikwijls door Giussani aangehaalde regel uit de aan Sint-Bernardus van Clairvaux toegeschreven hymne *Jesu dulcis memoria*: "Jesu dulcis memoria / dans vera cordis gaudia: / sed super mel et omnia / ejus dulcis praesentia. // Nil canitur suavius, / nil auditur jucundius, / nil cogitatur dulcius, / quam Jesus Dei Filius. // Jesu, spes paenitentibus, / quam pius es petentibus! / quam bonus te quaerentibus! / sed quid invenientibus? // Nec lingua valet dicere, / nec littera exprimere: / expertus potest credere, / quid sit Jesum diligere. // Sis, Jesu, nostrum gaudium, / qui es futurus praemium: / sit nostra in te gloria, / per cuncta semper saecula. Amen").
44. L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld* (Betsaida: 's-Hertogenbosch 2019), p. 127-128.
45. Zie *supra*, noot 43.
46. J. Carrón, *Mijn hart is blij, omdat U, Christus, leeft*, Geestelijke Oefeningen van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding, Rimini 2017 (<https://nl.clonline.org>), p. 42-43.
47. L. Giussani, tekst van de Paasposter 2011 van Gemeenschap en Bevrijding.
48. Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 24 november 2013, n. 164-165.
49. *Ibid.*, n. 266.
50. J. Carrón, *Mijn hart is blij, omdat U, Christus, leeft*, op. cit., p. 44.
51. L. Giussani, *Alla ricerca del volto umano [Op zoek naar het gelaat van de mens]*, Jaca Book: Milaan 1984, p. 235-236.
52. L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 38-39.
53. L. Giussani, 'Ejus dulcis praesentia. La dolcezza come l'evidenza ultima del vero: del vero in azione [De zoetheid als de ultieme evidentie van het ware: van het ware in actie]', in: *Tracce*, januari 2003, p. III-IV.
54. Vgl. Lc 6,44. Zie ook L. Giussani, *Waarom de Kerk*, op. cit., p. 303-339.
55. J. Carrón, *Mijn hart is blij, omdat U, Christus, leeft*, op. cit., p. 45.

56. L. Giussani, 'Questa cara gioia sopra la quale ogni virtù si fonda... [Deze dierbare vreugde waarop elke deugd zich grondt]', bijlage bij *CL-Litterae Communionis*, juni 1993, p. 25.
57. J. Carrón, *Mijn hart is blij, omdat U, Christus, leeft*, op. cit., p. 46.
58. *Ibid.*
59. Apk 22,20.
60. Zie *supra*, noot 43.
61. Vgl. 2 Kor 5,17; Gal 6,15. Zie L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 80-82.
62. L. Giussani, tekst van de Paasposter 2021 van Gemeenschap en Bevrijding (zie <https://nl.clonline.org>).